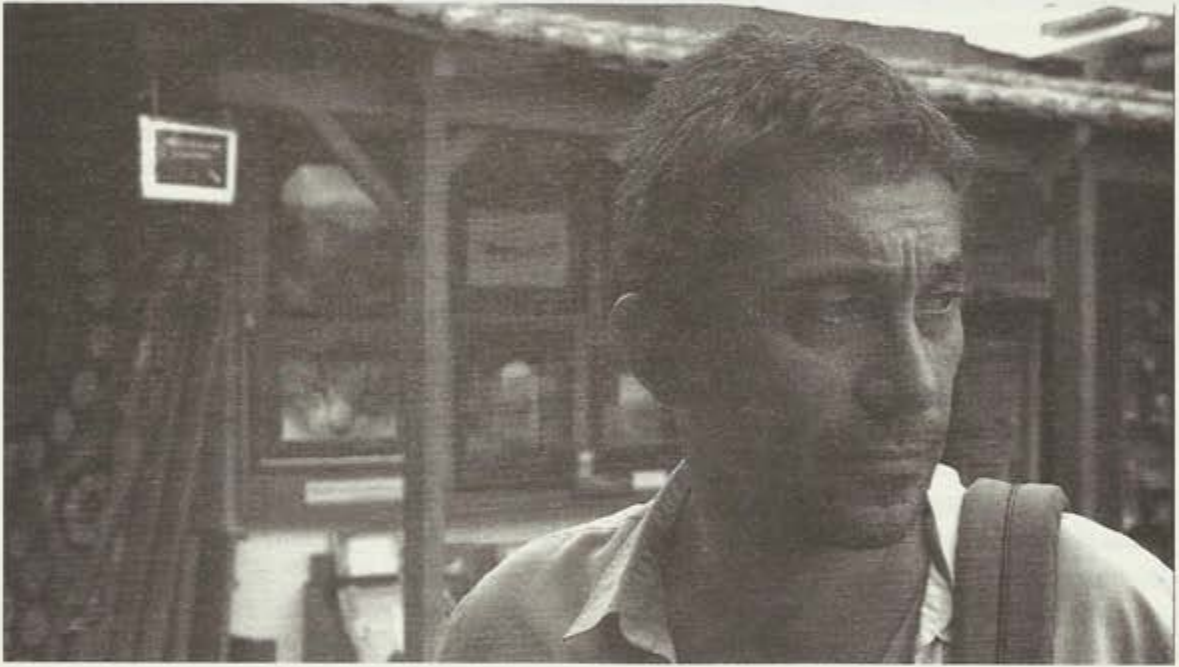

“Yalnız ve güzel ülke”

TANIL BORA

Nuri Bilge Ceylan'ın *Bir Zamanlar Anadolu'da* filmi, Tuna Kiremitçi'ye bakılırsa, “Anadolu'da falan geçmiyor...”. “Yönetmenin bilinçaltına işlemiş İran filmlerinin geçtiği coğrafyada takılıyorduk film boyunca” diyor Kiremitçi: “Anadolu'dan çok Tebriz ya da İsfahan dolaylarında.”¹ Çünkü yönetmen, filmini “Cannes'da ödül alacak Ortadoğu filmi formatına” oturtmuştur ona göre.

Bir Zamanlar Anadolu'da'nın pekâlâ Anadolu'da geçtiğini biliyoruz. Kırıkkale-Keskin taraflarında çekilmiş film. İç Anadolu'nun, ta İç Ege'ye kadar, başka birçok bölgesinden de aynı manzaralar elde

edilebilirdi. Onu romantize edenlerin “Anadolu kıtası” dediği bir yer burası; kaç iklimin, kaç coğrafyanın istifi. Yeşil ormanlıklar da var (henüz, diyelim), mor dağların ve turuncu sarplıkların pitoreski de, Akdeniz'in mavi-beyazlığı da – ama işte bu da var: bozkır, makilik, dazlak arazi...

Peki bu Anadolu'yu, bu kavruk bozkır manzaralarını Anadolu'dan saymamanın nedeni ne olabilir?

Yılmaz Erdoğan yıllar önce, Ege adalarına bakıp “yahu ne kadar yakınlar!” diye efkârlananların, Nusaybin'in burnunun ucundaki Suriye'ye bakınca hiç öyle bir “nasıl da yakın!” heyecanına kapıldıklarına dikkat çekmişti. Herkes kendine uy-

gun Anadolu'yu seçebilir. Ma-
vi Anadolucularınki, İyonyalı-
Egeli bir Anadoluculuktan örneğin.² Kemal Burak'ın meşhur
dizesinin temennisi gibi: "İklim
değişir Akdeniz olur"... Oksi-
dentalist/Garbiyatçı fantezinin
(ki ıslahına girişilen Dersim'in
dağlarından bir İsviçre Alpleri
peyzajı çıkartmayı kuran da o
fanteziydi) coğrafi izdüşümünü
görebiliriz burada.

Erken Cumhuriyet dönemi
aydınları, tüm Anadolu'ya hü-
zünle ve yabancılayarak bak-
mışlardı. Anadolu imgesi: ha-
rap, viran, pistir... Yakup Kad-
ri'nin mahzun tasviriyle "her
yerden uzak, mensi [unutul-
muş], metruk, muzlim [karan-
lık] ve mukassı [kasvetli]"dir,
"sincabî Anadolu köyleri."³ Bu
tasvirin ana sahnesi, ilham kay-
nağı İç Anadolu'ydu şüphesiz.
"Derin Anadolu", orasıdır.

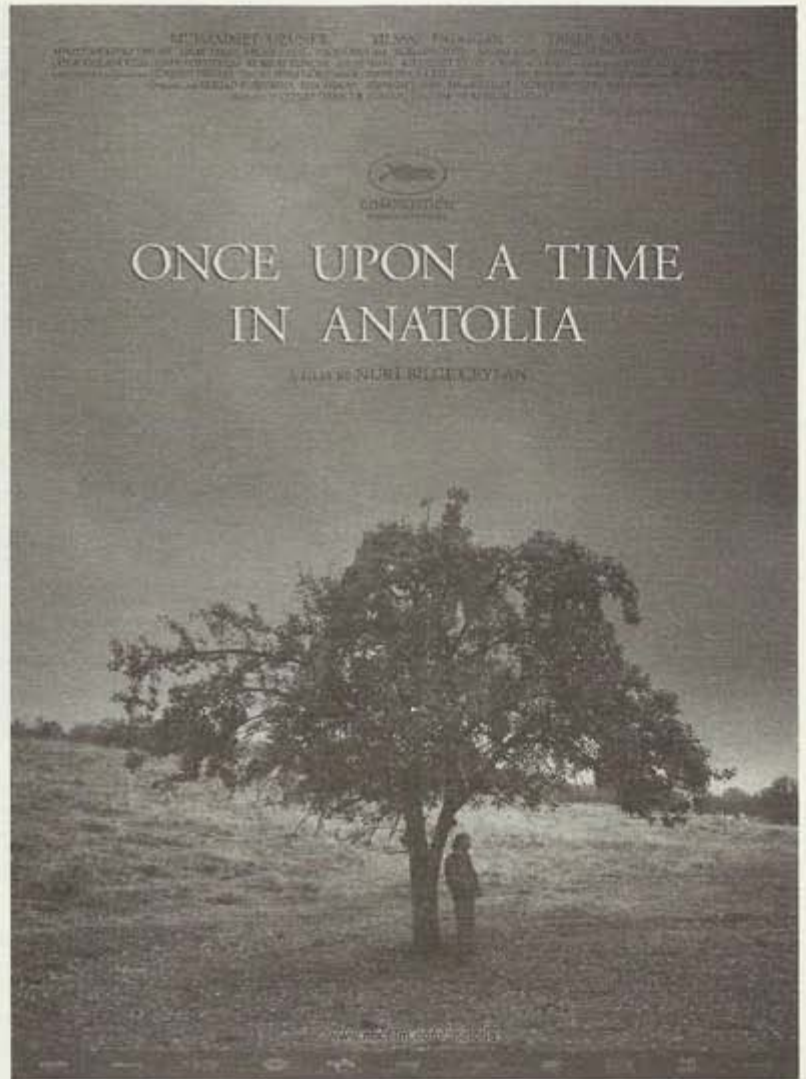
1924/25'te çıkan ve yeni
cumhuriyetin adının Anado-
lu Cumhuriyeti olması gerek-
tiğini savunan *Anadolu Dergi-*
si yazarlarından Mehmet Halit
"*Anadolu'nun masumiyetinden*

ve mağduriyetinden" söz etmişti. Her meşrepten
milliyetçi aydınlar, Anadolu taşralarının yazık-
lı halini uzun zaman "masum ve mağdur" imge-
siyle güzellediler. Bir soylu-vahşiliğin keşfine çı-
kan Oryantalizmin perdesinin ardından hayal et-
tiler oraları.

Anadolu'nun metruk hali, böylece önce uzun
süre millî romantizmin konusu oldu. Sonra,
halkçı, toplumcu-gerçekçi bir romantizm ya-
naştı onun yanına. Önce yanaştı, sonra biraz da
yerinden etti. Yoksulluk ve yoksunluk imgesi,

2 Elinizdeki sayıdaki "Kimsesiz, boynu bükük, hemşeri yayla
çiçekleri" başlıklı yazıda onları ele alıyorum.

3 Y. K. Karaosmanoglu, *Hikâyeler*, Haz. Niyazi Akı, İletişim ya-
yımları, İstanbul 1999, s. 131.

umutlu, dik çehrelerle bezendi. Zamanın ruhuna
uygun, yoksul ve yoksun taşranın kâh garip, kâh
şikâyetçi, kâh isyankâr, kâh hoyrat, basbayağı çir-
kin yüzünü yansıtan imgelerden rahatsız olanlar
da oldu tabii, memleketin zaafını istismar ettik-
leri, "bizi" kötü gösterdikleri ithamıyla.

Epeydir, Anadolu'ya, taşraya sinemanın rikkat-
le baktığını görüyoruz. Yüksel Aksu'nun böyle bir
gözü var, *Vavien* taşra hakkında da bir film...
Bilhassa Reha Erdem, Semih Kaplanoglu ve Nu-
ri Bilge Ceylan'ın taşranın zamanına, sükûnuna
dikkat kesildiklerini görüyoruz. Bu yönetmenler,
Anadolu'nun beşerî coğrafyasının metrukluğuna
sakinmadan, ilgiyle bakıyor, medyanın karelerine
giremeyen ücretlerin varlığını hatırlatıyorlar.

Onun yanında, fiziki coğrafyaya hürmetleri ayırt ediyor onları. Coğrafyanın hakikatini önemsiyorlar. Semih Kaplanoğlu'nun, hele *Bal'da*, doğacı bir romantizme yöneldiğini söyleyebiliriz.⁴

PEKİ YA NURİ BİLGE CEYLAN'IN COĞRAFYASI?

Yıldırım Türker, Diane Arbus'un "Bir fotoğraf, bir sır hakkında bir sırdır" hikmetinden hareketle, Nuri Bilge Ceylan'ın fotoğraflarının *sırrı büyüten* fotoğraflar olduğunu yazmıştı.⁵ Varmaya çalıştığı nokta, çıplaklığı bu fotoğrafların. Oradaki insanlar çıplaklığın som saflığıyla, meydan okur gibi, selamsız, bir şey anlatma niyeti olmaksızın gözünü dikmiş bize bakıyorlardı. Türker, o çıplaklığın gücünün, sanıldığı gibi yavaşlık değil şiddet duygusu verdiğini ileri sürüyordu – tıpkı Nuri Bilge Ceylan'ın sinemasında da olduğu gibi. Anadolu'ya dair "masum ve mağdur" imgesini hatırlayarak, *masumiyetini yitirmiş* de diyebiliriz sanırım.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*peyizajın* sırrını yoklamak" sözünü hatırlayalım.⁶ Yıldırım Türker, Nuri Bilge Ceylan'ın fotoğraflarındaki çehrelerin,

duruşların, edaların sırrını yoklamıştı. Söylediklerini "*peyizajın*", coğrafyanın sırrına da uyarlayabiliriz gibi geliyor bana.

Ceylan'ın fotoğraflarındaki coğrafya çoğunlukla tenhadır. Çoğunlukla pejmürde. Çoğunlukla loştur. Arada düşen bir ışık huzmesi, tekinsizlik duygusunu iyice büyütür. Coğrafya masum değildir yani... Çıplaklığıyla, bir kasvet dekoru gibidir. İnsanların çıplaklığının, çıplaklaşmasının dekoru. Acaba sadece dekoru mu? Belki onları soyup çıplak koyan da o...

Tanpınar yine *Beş Şehir*'de "Tiyatroda nasıl boş sahnede dekorun oyaladığı seyirci, söz başlar başlamaz bütün o teferruatı görmez olursa, ben de öylece insan ıstırapı karşısında tabiat güzelliğine kayıtsızdım, yabancıydım" diyordu; savaşın acılarının haurasıyla daha evvel Erzurum'un coğrafyasına dikkat etmemiş olmasını açıklarken⁷. Tanpınar bu kayıtsızlığının farkına varıp telafiye girişir ama milliyetçi ideoloji teferruatı gözden kaçırta sözde hiç ara vermemiş, sürdürmüştür o kayıtsızlığı. Beri yandan bizzat Tanpınar'ın peyizaj yoklamaları bize gösterir ki, bizzat dekor da konuşuyordu. Harp zamanından başka ıstıraplar hakkında da, başka insan halleri hakkında da konuşuyor ve konuşturuyordu.

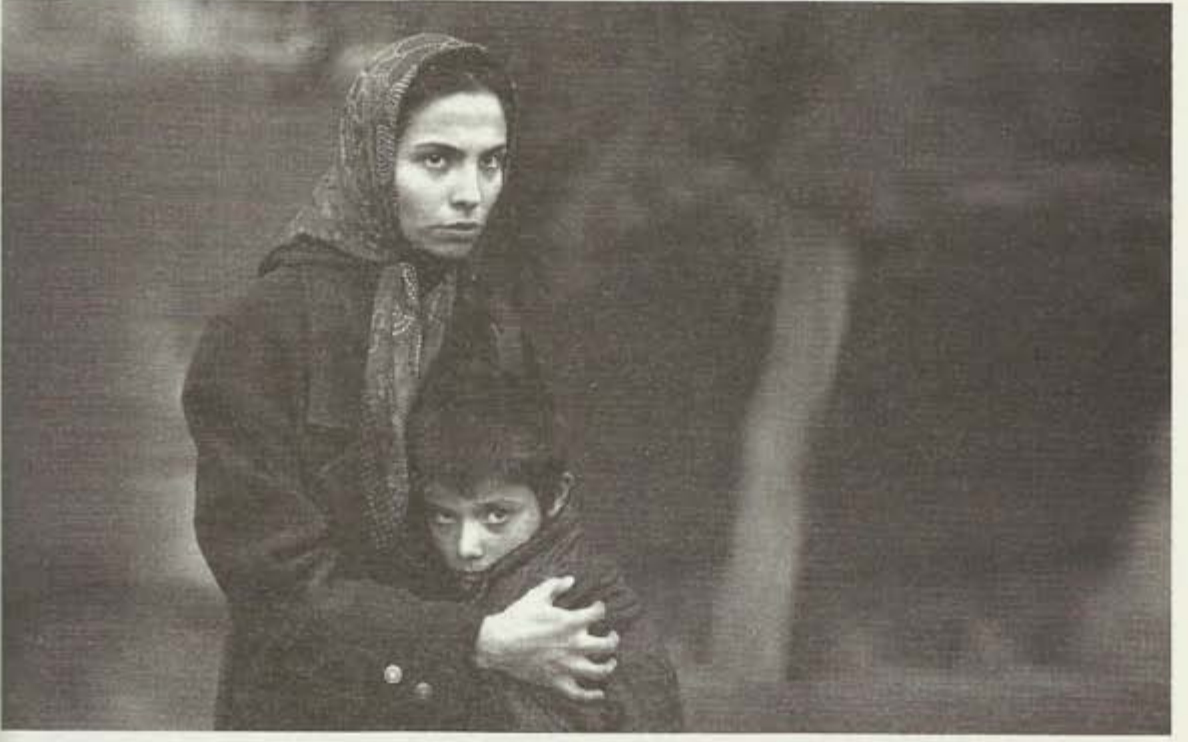
Bir Zamanlar Anadolu'da'ya gelelim. Filmin seçtiği-kurguladığı "Derin Anadolu" coğrafyası, insanlık hallerinin yine sadece dekoru değil, sanki bir aktörü. Düzü, yeknesaklığı, sessizliği, karan-

4 Bkz. Semih Kaplanoğlu'yla söyleşi, *Birikim* 255 (Temmuz 2010), s. 32-36.

5 Yıldırım Türker, "İnzivanın harlı ateşi", *Nuri Bilge Ceylan: Sinemaskop Türkiye*, NTV Yayınları, İstanbul 2009. Büyük kısmı taşradan olan bu fotoğrafların bir kısmı, *Taşraya Bahamak* adlı kitapta da yer alıyor (İletişim Yayınları, İstanbul, 2011 [1. Baskı 2005]).

6 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972 (ilk basımı 1946), s. 132.

7 *Beş Şehir*, s. 25-6.

lığıyla, boşlukla dolu oluşuyla, insanların çıplaklaşmasında, çıplaklaşp dökülmelerinde bir âmil. Bu veçhesiyle belki, Şükrü Argın'ın elinizdeki sayıdaki yazısında anlattığı sözde-toplumsallığın, yüzleşmesiz, diyalogsuz, muhatapsız konuşmanın ("bakışsımsız dertlenmenin") coğrafi ifadesi. Şükrü Argın'ın dikkat çektiği gibi, "Anadolu bilgeligi" diye yüceltilen gündelik hikmetlerin, laf-ü gûzaftan ileri gitmeyen kadrosunun coğrafyası. Zaten doğa da *Kasaba* ve *Mayıs Sıkıntısı*'ndaki masumiyetini yitirmiş değil mi? Rüzgâr *Üç Maymun*'un sonundaki fırtına kadar tekinsiz; seke yuvarlana dereye karışan elma, çürüğe çıkıyor (bkz. yine Şükrü Argın'ın yazısı).

Bir Zamanlar Anadolu'da'nın bize düşündürdüğü bir başka coğrafya bilgisi üzerinde duracağım. Zanlının olay yeri tarifleri, jandarma-polis-savcı konvoyunu oradan oraya sürüklüyor ama hep birbirinin aynı yamaçlara, birbirinin aynı ağaçlı tepelere, birbirinin aynı koyaklara... Zanlıya kızıyorlar, çünkü tarif ettiği yerlerden çok var. Hep aynı ve herhangi yerlerin coğrafyasında geziyoruz. Cesedin en nihayet bulunduğu mevkiin adı sadece jandarmanın-polisin görev bölgesi hesaplarında bir ehemmiyet ifade ediyor. Bu boş uza-

ma indirgenmiş homojen coğrafya imgesini, Türk milliyetçiliğinin vatan tahayyülünün hazin bir temsili, acı bir alayı sayalım mı? Bu vatan, bir siyasi birim, bayrağa boyalı bir harita, sınırlarla çerçevelenmiş bir uzamdır. Hayatiyetsiz (tarihinden arındırılmış ya da tarihi tahrif edilmiş) adlandırmalarla istimlak edilmiş bürokratik bir vatanıdır. Anadolu milliyetçi-muhafazakâr Remzi Oğuz Arık'ın meşhur şiârı neydi: *Coğrafyadan Vatana*. Vatanlaştırırken coğrafyasızlaştırmak, diye anlayalım biz onu. Coğrafyasız, soyut vatan.⁸

Nuri Bilge Ceylan'ın 2009'da Cannes'da ödül alırken sarf ettiği "Yalnız ve güzel ülkem" sözünü gizemini koruyor. Millici bir içerleme, milli mağduriyet hissini okşayan bir ima var mıydı o sözde? Belki de, işte *Bir Zamanlar Anadolu'da*'ki memlekettir o ülke. Bayrak-vatan değil de coğrafya-vatan, hatta düz coğrafya... Belki, bakışımız üzerine düşmedikçe solan bir saklı güzelliğin iması vardır.

8 "Türk Milliyetçiliğinin İnşasında Vatan İmgesi: Harita ve 'Somut' Ülke. Milliyetçiliğin Vatani Neresi?" yazımı bir defa daha hatırlatacağım; *Birikim* 213 (Ocak 2007), s. 26-36. Türk milliyetçiliğinin vatan kavramı konusunda Sezgi Durgun'un kitabı *Memalik-i Şahanelen Vatan'a* (İletişim, İstanbul 2011) temel kaynak niteliğindedir.